

VI.

A VÁG ÁRADÁSAI,

TEKINTETTEL AZ 1813-IKI RENDKÍVÜLI ÁRADÁSRA.

Kubinyi Ferencztől.

A Warzsetz vagyis fehér Vág a 7,538 láb magasságú Krivánon Zele-nóplesso nevű tóból, a fekete Vág pedig az 5000 láb magasságú Királyhegy-ből fakad; mindakettő Lehota mellett egyesülvén, ezentúl Vág név alatt ismeretes. *) — A magyarországi folyók között a legnagyobb esésű és legsebesebb folyók közé sorozandó.

Legnagyobb esése Liptó megyében Hradek és Lubochna között, s a sztrechnói sziklaszorosnál tapasztalható. — Mélysége $1\frac{1}{2}$ lábtól 20 lábig változik, természetesen ott lévén legmélyebb, a hol a folyam medre legkeskenyebb, eszerént a közlekedés csupán tutajokon, vagyis talpakon történhetik. — Tavasszal hóolvadáskor, és ősszel a nagy esőzések alkalmával a Kárpát és más hegyek völgyeiből belerohanó, többnyire kártékony hegyi patakok által esése és sebessége szemlátomást növekszik, ekkor egész sziklákat kimozdít helyeikből, mindent mit útjában talál összerombol, a legtermékenyebb szántóföldeket és többször kaszálható kaszálókat 1, sőt 3 láb magasságra nagyrészt gránit és kárpáti homok s különböző mészgördületekkel feltölti, és számos évre haszonvehetetlenekké teszi; ilyen területen alig kaphat lábra a növényzet, és többnyire ezen alluvialis terek a haszonvehetetlenek közé sorozandók; ellenben a hol iszapot vagy finom homokot tesz le, ott a növényzet könnyebben és rövidebb idő alatt fejlődik ki, de ritkán a buja, hanem többnyire a legcsekélyebb növényzethez számítandó. — Számos, még pedig nagy kiterjedésű térek találtnak, melyeken évről évre a kögördületek lerakodván, örökre haszonvehetetlenekké válnak.

*) Tacitus a Vágot Cusunak nevezi. Lásd: C. Corneliü Taciti Opera. Tomus Primus Annalium Liber Secundus LXIII. pag. 116. Barbari utrumque comitati ne quietas provincias im mixti turbarent Danubium ultra flumina Marum (most Morva) et Cusum (most Vág) locantur dato rege Vannio gentis Quadorum.

Alig van, kivált Trencsén megyében határ, melyben a Vág kártékony hatása tapasztalható nem volna. — Eddigelé az évenként, kivált rendkívüli áradáskor tapasztalható károk és veszélyek elhárítására egyes helyeken felállított sarkantyúk, egyes átmetszések, leginkább a megyei hatóság által alkalmaztattak, melyek jelen időben is még használatnak. — Ilyetén munkákra évről évre ezerekre menő napszám, fuvar, rözse s czölöp fordittatik. — Régi időben hasonló veszélyek elhárítására többször ügyes és szakértő polgári és katonai tisztviselőkből álló királyi bizottmányok küldettek ki, azonban a megyei hatóság által használt módoknál czélirányosabbakat sem alkalmazhattak. — Az helyenként alkalmazni szokott sarkantyúk és átmetszések egyes helyekről s egyes birtokosoktól elhárítják ugyan egyidőre a veszélyt, de a folyam túlsóparti birtokosainak téreire fordulván és vezetettvén a víz ereje, annál nagyobb kárt s veszélyt okoz. Eszerint ezek csupán rövid ideig tartó palliatív módok, melyek czélhoz nem vezetnek.

Státusz gazdasági szempontból tekintve, ha a Tisza szabályozása — az azoni biztos hajókázhatás könnyítése s több százezer holdnyi föld térnek a víz alóli felszabadítása tekintetéből czélirányos, sőt elkerülhetetlennek találtatott : ugyanazon státuszgazdasági elveken alapuló indokok harczolnak az egész Vág folyam általános és bizonyos terv szerinti s mentől előbb megkezdendő szabályozása mellett. —

Nem célunk hosszas értekezésekbe bocsátkozni, sem párhuzamot vonni a Tisza és Vág szabályozása között, vagy egyik és másik folyónak elsőbbsége, korábbi vagy későbbi szabályozása mellett harczolni.

Annyit azonban szabadjon felhoznunk, a szenvedő s emberiségre a vágmelléki lakosok csekélyebb birtokaira tekintve, hogy a vágmelléki birtokosok haszonvehető földje időről időre kevesbedik. — A Tisza nem hord kögördületeket, iszapolása csak ideiglenes kárt okoz, de nem örökös, nem oly érezhető, nem oly elviselhetlent mint a Vág. —

A tiszai birtokosok nagy kiterjedésű téreket bírnak, az okozni szokott kárt nem érzik annyira, mint a csekély téreket bíró vágmelléki lakosok. — A vágmelléki földek művelése több szorgalmat, pontosabb és jobb munkát kíván, s földje nem is hasonlítható a tiszai televényföldhez. — A tizsa-melléki ép, egészséges néptörzs gyámságra nem szorult, holott a vágvidéki hegyi lakos, ha nem segítetik, éhen hal. —

A Vág szabályozása kiszámíthatatlan kézimunkát és fuvar igényelvé, foglalatosságot és keresetmódot nyújtana kivált a vágvidéki többnyire kézimunka után élő lakosoknak, kiket az állam szük termés idején oly gyakran pénzzel és élelmi szerekkel segíteni, és az éhségtől megmenteni kénytelen.

Az egykori földesur és paraszt között a sok tekintetben oly hasznos-

nak tapasztalt patriarchalis viszony megszűnván, csekély kivétellel a szegényebb sorsú, kivált trencsényi lakosok felett a nyereszkes zsidók gyakorolnak atyáskodó befolyást; oly szoros patriarchalis viszony áll fenn a paraszt és zsidók között, hogy szívesebben mennek dolgozni a zsidónak, mint a legpontosabban fizető földbirtokosnak, de ezen patriarchalis viszony a paraszt erkölcsére, testére és vagyonára káros hatással van. — A szegény parasztnak minden termésit előre megveszi a zsidó a legcsekélyebb áron, s pénz helyett pálinkával árasztja el a szerencsétlent, mely lélekben és testben nyomorúttá teszi. —

Az észak-amerikai őslakosok (az indiánok) számát a pálinkávali mértékletlen élés napról napra fogyasztja. Trencsényben és fájdalom másutt is, ha nem is kevesíti a népség számát, de minden esetre kártékonyan hat az egészségre, testre. — Ujjonczozások alkalmával ép az ifjak között számtalan nyomorult, buta, hibás természetűek láthatók, kiket ujjonczoknak bevenni nem lehet. — Nem hibázunk, ha azt mondjuk, számtalan ahoz értő egyének után is ítélve, hogy a nyomorult kinézést, kivált butaságot a pálinkávali mértékletlen élésnek tulajdoníthatni. —

Zsolnán búcsú alkalmával volt alkalmunk az ott nagy számmal összesereglett nép között szopós kisdedeket látni, kiknek szájába mámoros anyáik pálinkát öntöttek, s láttunk fiatal leánykákat pálinkaivásban a serdülő ifjakkal és férfiakkal versenyezni. —

Bocsánatot ezen eltérésünkért, még egyszer visszamegyünk a Vághoz, annak leírását folytatandók. —

A Vágoni közlekedés és mindenféle kereskedés, kivált építkezési czikkel, mint deszkák, zindelyek, vas, ölfá stb. tovaszállítása, mint feljebb mondott tutajok segítségével történik. —

Minthogy a Vág medrét gyakran elhagyva, folyását változtatja s nagyobb áradás után több ágra oszlik, a tutajozás sok nehézséggel van összekötve, sőt gyakran veszélylyel jár és igen késedelmes. —

Ezen ragadozó folyónak különös sajátságai közé tartozik, hogy pontjai — némely csekélyebb kiterjedésű helyeket kivéve — egyenetlenek, hol egyik, hol a másik oldalon nyíltak és egyenesek. — A Vág áradását nagy mértékben a Kárpát magasabb völgyein keresztül folyó sebes hegyi patakok mozdítják elő, több helyen azoknak rombolásai láthatók; gyakori esetek fordulnak elő, hogy a sebesen rohanó hegyi patak a Vág folyását feltartóztatja, sőt gyakran a Vágot medréből annyira kiszorítja, hogy az más irányban kénytelen új medret mosni, és azon útját folytatni. —

Áprilisban folytonos esőzés és a kárpátokbani hóolvadáskor a víz rendes magosságán ö, sőt 8 lábbal is feljebb emelkedvén, kártékony áradásokat okoz, s ha a víz feljebb emelkedik, akkor már nemcsak a partok melletti térek, de városok, falvak s minden élő lények iszonyú rombolásnak és veszély-

nek vannak kitéve. — Bél Mátyás („Mathiae Belü Notitia Hungariae novae Tomus 11. pag. 526.“) című munkájában két áradásról tesz említést 1662-ről és 1725-ről, mind a kettő augusztus hónapban dühöngött.

Rendkívüli áradás volt 1683-ban és 1813-ban, ezen utolsó árvíz sokkal rombolóbb volt az előbbinél, a Vág völgyén nagy változásokat okozott. — Sok ember nemcsak vagyonától, de életétől is akkoron megfosztatott; a víz magassága 14 lábbal magasabb volt a folyam rendes víztükrénél, és tartott 3 napig, u. m. augusztus hó 26-, 27- és 28-án. —

Az 1813-ik évi rendkívüli árvíz kártékony nyomai még most is több helyen láthatók. — A regényes fekvésű s egy meredek mészkő-szikla mellől emelkedő Szalka nevű búcsú-hely és volt Jesuita-kolostor előtt, kiterjedésére és szépségére nevezetes gyümölcsösből alig látni jelenleg egy pár fát, annak nagyobb részét az akkori, a még fenmaradt részét egy későbbi árvíz a major egy részével megsemmisítette; — jelenleg a Vág medre a kertet foglalja el, és azon szikla alatt folytatja útját, melyen a kolostor fekszik. —

Ugyanekkor hasonló sorsra jutott a vág-besztercei angol izlésű gróf Szapáry, most Ullman-féle kert, — a kastélyelőtti százados jegenyékből álló csoportozat a kert nagy részével összeromboltatott, és kő-hömpölyökkel annyira behordatott, hogy az még most is haszonvehetetlen. —

A zsigmondházi b. Balassa féle kastélyelőtti 400 pozsonyi mérő szántóföldből mintegy 300 pozsonyi mérő tartalmú tér szakítottatott el. —

Több helyek — melyek hasonló sorsra jutottak — elősorolásával nem akarjuk terhelni a tisztelt földtani társulatot, szabadjon azonban az akkori hiteles összeírások nyomán általában annyit felhozni, hogy szántóföldekben, kaszálóokban és legelőben akkoron a Vág mentében haszonvehetlenné vált földtér : 17,318 pozsonyi mérő kiterjedésre, az összes kár pedig 4,700,000 fton felül becsültetett; s ugyanakkor 287 ember a hullámok martalékává lett.

Ugyanazon időben, u. m. augusztus utolsó napjaiban nemcsak a Vág, hanem más folyók is, u. m. a Poprád, Hernád, Tarcza, Sajó stb. rendkívüli áradásokat okoztak. A Hernád és Sajó áradása leirhatlan pusztítást okozott, minden hidak, malmok, számos falvak elpusztultak, s számos ember életét veszté. Az 1813. évi árvíz a 150 év előtti árvíznél 4 lábbal volt magasabb. A Sajó oly iszonyú erővel rohant a Tiszába, hogy azt nemcsak folyásában megakadályoztatta és feltartotta, sőt nagy kiterjedésre vissza is nyomta. A Sajó Ónod alatt a Tiszába szakadván, innen Tokaj felé 6—7 mértföldnyi kiterjedésre a malmok megállottak, a sóval terhelt tutajokat kötelek segítségével lefelé kellett vontatni. Dada mellett, Tokajhoz 2 mértföldnyire a sót szállító tutajok felfelé usztak. A sajó-ladányi határban a csikós majd az egész ménessel vízbe fűlt, alighogy néhány ló úszás által menekülhetett meg. — Köröm mellett a gulyás az egész gulyával az árvíz áldozat-

tává lett. A hidas-németi völgyben a Tiszaig minden marha, termés, széna az árvíz által elpusztított.

1813. évi augusztus 29-én éjfélelőtti 11 órakor egy rendkívüli földrész-kódthatás következtében a Rozsnyó melletti legmagasabb Ökör nevű hegyen (Ochsenberg, Wolowecz) nyilás támadván, abból egész folyam ömlött ki, melyhez még egy felhőszakadás is járult; e tüneménynek oly borzasztó hatása volt, hogy Rozsnyón mintegy 250 ház pusztult el, számos ember és marha a vízbe fült, — helyenként 2, sőt 3 öl magosságú iszapolások származtak.

Némely tudósítások szerint ezen rendkívüli árvíz a Szepeességen közbejött felhőszakadásnak tulajdonított. — Annyi bizonyos az akkori újságírók tudósításai szerint, melyeket némely akkori természetvizsgálók és szakértők véleménye következtében közrebocsájtottak, hogy a nagymennyiségű esővíz által szerfelett terhelt föld, kivált a hegyes vidékeken néhány csekélyebb földrész-kódthatás következtében elvált, és az akkoron származott nyilásokból a víz zuhatagonként nagymennyiségben tódult kifelé, mely az eső által megáradt patakokkal egyesülvén, a rendkívüli árt idézte elő. Legfeljebb egy újni vastagságú források, egy férfikar vastagságú forrásokká változtak, és iszonyú erővel a föld belsejéből tódultak ki, és a múlt év ezen időszakában egészen kiszáradt patakok jelenleg medreiken feljebb emelkedvén, iszonyú rombolást és pusztítást okoztak. Stelbachon 40, Berzeviczén 57 ház pusztult el. Toriszan gr. Szirmay Tamás birtokán 10 házon kívül a többi épületeket, még a nagy templomot a toronnyal és kastélyyal együtt semmivé tette az akkori árvíz, — ugyanott a családi sírboltot annyira összerombolta, hogy a koporsókat a hullákkal együtt több órányi távolságra elvitte. Eperjesen a vászonfehérítő téreket 1 ölnyi magosságú iszappal feltöltötte úgy, hogy a tulajdonosok a vászonvégeket és czernát 1, sőt 2 rőfnyi vastagságú iszaptól kéntelenítették kiszabadítani. *)

Ezen rendkívüli esemény felett sokat irtak, sokat vitáztak, annélkül, hogy bizonyos eredményre jöttek volna. — A különböző nézeteket leginkább azon körülmény hozta zavarba, hogy nemcsak a Kárpát innenső, de Galliczia felé terjedő túlsó részén folyók hasonló rendkívüli áradást idéztek elő, holott más folyók, mint p. o. a Duna rendes állásukban maradtak. **) — A

*) Lásd : Vereinigte Pest-Ofner Zeitung 1813. pag. 773, 813, 818, 830, 831.

**) Az 1813-dik évi aug. hó 23-tól — 30. aug., és így 8 nap és 8 éjjel folyvást tartó eső a Vistulának rendkívüli áradását idézte elő. A Vistula árja oly magasra emelkedett, hogy Krakkó városát Padgors várossal összekötetésben tartó nagy hidat annyira széjjel rombolta, hogy annak legkisebb nyoma sem maradt fel, számos falvak romboltattak össze, nagykiterjedésű szántóföldek pusztultak el, ezenkívül a mi legfájdalmasabb, sok száz ember az ár hullámaiban végezte életét.

túlnyomó vélemény szerint ezen rendkívüli áradás a Kárpátokban 56 óráig folytonosan tartott esőzésnek — mely a havasokoni hóolvadást hirtelen előidézte, s az esővíz mennyiségét növelte — tulajdonították.

Báró Mednyánszky Alajos azonban azt állítja, hogy azon iszonyú vízmennyiséget, mely az érintett szerencsétlen 3 napon a Vág völgyén létezett, nem csupán a hosszas esőzésnek, mely a lipitói lakosok szerint nem is rendkívüli sebes esőzések közé számítható volt, hanem inkább egy földalatti revolúciónak, mely által nagymennyiségű víz a föld mélyéből emeltetett fel, — tulajdoníthatni.

Hogyha — úgymond Mednyánszky Alajos — nem adatik is hitel azoknak, kik a kérdéses borzasztó időszakban földrengést, földalatti morajt, kénzsgot vettek észre, — támogatja ezen véleményt azon kétségenkívüli tény, hogy több helyeken számos források támadtak, melyek a rendkívüli áradás előtt nem léteztek, s föld- és hegyomlások és szakadások több helyeken még most is láthatók. —

Elég legyen egy tény felhozni :

A Vág jobb partján a Nagy-Olaszi híd szomszédságában Kis-Olaszi felett Havránék nevű hegy nyúlik el, ennek délnek néző oldalában s mintegy a közepe táján, a kérdéses rendkívüli áradáskor 8—9 öl kiterjedésű nyílás támadván, ebből nagymennyiségben néhány öl magasságra kitóduló víz, és a Vág hullámai Kis-Olaszit úgy körülvették, hogy minden menekülés hasztalan volt. — A hegy felső területén létezett homokkő és földrétegek nagy kiterjedésben leszakadtak, — a hegynek mintegy derekán posvány támadt, mely jelenleg is látható. — A hegy oldalából akkoron kitóduló iszapos homok s kődarabokkal kevert víz fekete színű, kemény minéműségű nagyobb-kisebb nagyságú tölgyfa darabokat, sőt egész törzsököket hányt ki. — A hradeki uradalom akkori praefectusa Wisner Ferencz a kérdéses fából igen szép bútorokat készíttetett; — csináltak ezen fából csákány-forma pálczákat is — egynehány év előtt ilyen palim Koch Antal bányászati tanácsnok birtokában volt. —

Jelenleg kisebb-nagyobb kiterjedésű vízállások, posványok láthatók, nemcsak a kérdéses helyen, de a hegy Sz.-Mária felé fekvő oldalában is, s majdnem az egész hegyoldal, melyen keresztül egy út vezet — vízzel annyira áthatott, hogy kivált tavasszal hóolvadáskor, és ősszel a folytonos esőzések alkalmával, a földomlások jelen időben is napi renden vannak. — A legnagyobb szakadások közé számítandó az 1846-ik évi, mely az akkoron Kassán és Eperjesen egybegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálók figyelmét is magára vonta. — (Lásd : Kubinyi Ferencz értekezését a M. Orv. és Term. Vizsg. Kassai Gyűlés munkálataiban), ezen cím alatt : „Liptó megyében fekvő Havránék nevű hegy leszakadásáról földismeit tekintetben.“ —

A Vág völgye a Vágnak minden kártékonytsága mellett is nemcsak

történelmi, de természettudományi tekintetben is hazánknak a legérdekesebb és legregényesebb vidékei közé számítandó.

A meredek mészsíklákon látható várromok a hajdani lovag időre, jelesül a trencsényi vár a hatalmas Trencsényi Mátéra, — Beczkó, vagyis Bolondóc Stibor vajda kegyetlenségeire, — a sztrecsnói várrom egy Bosnyák Zsófia, Wesselényi Ferencz első nejére, a szenvedő emberiség érdekében nyilvánított nemes tetteire, s a hazánk történetében oly nevezetes szerepet játszó Turzó, Illésházy és más számtalan családokra emlékeztetnek vissza. — A történet-barát és régiségbuvár számos adatokat gyűjthet, kivált Trencsénben Sztarek apátnál, Dubriczon Kerekesnél.

Hazánkban egyik legnevezetesebb levéltár volt a budetini gróf Csáky családé, mely fájdalom a legutóbbi szomorú időkben porrá égett. —

Valóságos élvezet a tisztelt urakkal társalogni, ők akkor legszerencsésebbek, ha valamely történelmi kérdésre vagy eseményre nézve felvilágosítást adhatnak; — ők azok Trencsénben, kiket elmellőzni nem lehet, nem szabad, — valódi szakértők, kik kivált Trencsénmegye történelmére nézve sok és érdekes adatokkal bírnak. —

A Vág völgyét felette díszítik a számtalan angol izlésű kertek, — a nagy kiterjedésű gyümölcsösök, — számos évek óta gyümölcsfa sorokkal kiültetett jó karban lévő országutak. — A legszebb kertek közé számítandók a dubniczi, mely rendkívüli vastagságú 120 éves fige-, narancs-, citrom fáival, — pruszkai (gr. Königsberg), horóczy (Vietorisé), mely százados tölgyfáiról nevezetes. — Legérdekesebb és kiterjedésre nézve is legnagyobb, mintegy 50 hold kiterjedésű gr. Aspermont, most b. Scribenszky rovnyei kertje, tavakkal, zubanyokkal, vízvezetésekkel ellátva. — Szembetűnők az itteni rendkívüli magasságú éger fák, — kitűnő egy rendkívüli nagyságú nyárfa, ritkák a fenyő és hársfa csoportozatok; — nevezetes a száz hársfához vezetett tér, mely az utolsó gr. Aspermont által ültetett, mely körül 100 hársfa díszlik, a történelmi hírvű zborói száz hársfa mintájára, az úgynevezett *ad centum tilias*. — Említést érdemel Wágner bisiczi kertje, mely sok izlésre mutat. —

Kellemetessé teszi ezen vidékeni utazást azon szíves fogadtatás, tudományos intézeteink kivált a földtani társulat iránti részvét, melyet gr. Königsberg — Marczibányi Antal, — Vietoris, — Wágner uraknál; — báró Balassa igazgatójánál, — B. Sina Simon gazdatiszjeinél sat. bő mértékben volt szerencsénk tapasztalni.

Figyelemre méltó az itteni mezei gazdaság célirányos kezelése, melyre nézve a tisztelt urak s főleg b. Sina gazdatiszjtjei szép példával mennek elő.

Mindezek e vidéknek fényoldalához tartoznak. — De vajmi elszomorító, ha meggondoljuk, hogy e szép ligeteket, szántóföldeket, kerteket folyvást a legnagyobb veszély fenyegeti, hogy mindezek egy romboló fo-

lyam szeszélyétől függenek, melynek szabályozásáról eddigelé czélirányosan gondoskodva nem volt. —

Még leverőbb látni, nyomorúlt embertársainkat, kik testben és lélekben az enyészethez közel állanak. —

Ezeknek látásán keblünket oly leverő érzés fogja el, melyet érezni de leírni nem lehet. —

Az évezredek óta romboló folyam önkényét korlátozni, a sülyedésnek és elfajulásnak indult embertársainkat megmenteni, az állam legsürgetőbb teendői közé tartoznék.